

УДК 821.161.2.09-92Черкасенко(477.87)«192»

ЗАКАРПАТСЬКІ СТОРІНКИ ТВОРЧОЇ ТА ГРОМАДСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ С. ЧЕРКАСЕНКА

Кузьма О.Ю.

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

У статті досліджено закарпатський період життя видатного українського письменника-модерніста, педагога, журналіста, публіциста Спиридона Черкасенка. На Закарпатті митець перебував протягом 1923–1929 рр. Визначено роль С. Черкасенка у пошкваленні національно-культурного, громадського життя у Підкарпатській Русі того часу. Простежено його участь у закарпатських україномовних виданнях 20-х рр. ХХ століття. З'ясовано, що діяльність письменника сприяла підвищенню національної свідомості та культурного розвитку жителів Закарпаття.

Ключові слова: україномовні видання, національна свідомість, педагогічна спрямованість, виховний потенціал, громадська активність.

Постановка проблеми. У біографії С. Черкасенка умовно можна виділити кілька важливих періодів: часи народження, здобуття освіти (південь України – територія сучасної Миколаївщини, на ті часи – Херсонщини), потім – шахтарські селища і міста (Новопавлівка, Василівка, Юзівка), далі – «київський» період, потім виїзд до Відня, далі з 1923 по 1929 рр. письменник проживатиме на Закарпатті, що перебувало натовді у складі Чехословацької Республіки, а з 1929 року – знову чужина. Помре митець у Празі, буде похований на кладовищі поруч із могилами О. Олесья, С. Русової, В. Немировича-Данченка. Як слушно наголосив О. Мишанич, творчі здобутки письменника «перебувають у силовому полі суспільно-політичних і революційних подій в Україні, відбивають основні етапи цих подій, їх злети і падіння» [9, с. 41]. І творчі здобутки, і загалом життєдіяльність С. Черкасенка представляє картину буття людини свого часу, особистості із чітко вираженою громадянською позицією та прагненням прислужитися Україні. «Закарпатський» період у біографії письменника був непростим, сповненим щоденної праці у культурній, освітянській, громадській, письменницькій сферах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід наголосити, що «закарпатський» періоду біографії та діяльності С. Черкасенка детально не простежений. Але в дослідженні цієї проблеми не обійтися без глибоких і ґрунтовних праць Л. Голомб [2], Л. Дем'янівської [3], І. Котяш [6], Ю. Коваліва [7], О. Мишанича [9] та ін. Лідія Голомб у статті «Закарпатська тема в поліфонії національно-соборницьких ідей української лірики» слушно зазначила: «Близько до серця приймав тривоги й болі карпатської землі поет-емігрант С. Черкасенко, котрому в 20-х роках довелося жити і працювати в Ужгороді. Митець високої культури обдарування, С. Черкасенко полюбив Закарпаття, органічно ввійшов у світ політичних, культурних та громадських інтересів краю» [1, с. 302].

Мета статті – здійснити аналіз творчої та громадської діяльності С. Черкасенка на Закарпатті, визначити ключові вектори його роботи, а також з'ясувати роль письменника в активізації культурно-освітянського життя у Срібній Землі у 20-ті рр. ХХ століття.

Виклад основного матеріалу. Закарпаття значно виграло від того, що в 20-х роках ХХ століття, коли активізуються національні процеси у краї, тут перебували вихідці з інших регіонів великої України: М. Садовський, В. Пачовський, Марійка Підгірянка, І. Панькевич тощо. У 1923 році С. Черкасенко їде до Ужгорода, головного міста Підкарпатської України, що перебувала в ті часи у складі Чехо-Словацької республіки. Тут він знову зустрічається з М. Садовським, у театрі якого працював ще в Києві. М. Садовський через деякий час повертається в Україну, а С. Черкасенко залишається на Закарпатті. Він працює театральним референтом товариства «Просвіта» в Ужгороді, включається у громадське, культурне життя краю. Закарпатський письменник і журналіст В. Гренджа-Донський активно спілкується з митцем, залучає його до діяльності в тогочасних місцевих україномовних виданнях – журналу «Наша земля», ілюстрованого місячника для молоді «Пчілка». У грудні 1926 року відзначено 50-річчя з дня народження С. Черкасенка. На цю подію В. Гренджа-Донський відгукнувся ювілейною статтею, що вийшла друком у січневому номері журналу «Наша земля». В. Гренджа-Донський з глибокою повагою ставився до С. Черкасенка. У вказаній статті публіцист писав: «Перебуває між нами знаменитий український поет Спиридон Т. Черкасенко, якого доля кинула далеко від рідного краю, аж на зелене Підкарпаття. Це його трагедія, а наше щастя, бо спричинився він до піднесення нашого літературного відродження...» [2, с. 54].

Через десять років В. Гренджа-Донський знову вшанує видатного письменника в ювілейній статті, присвяченій 60-річчю від дня його народження. Він радів із творчої активності митця, із його енергійної праці на благо українського народу. «Хоч невідраднa доля занесла його далеко від своїх, – писав В. Гренджа-Донський, – він і серед чужих людей, серед тяжкого емігрантського життя працює й далі з молодечим запалом на добро і славу рідного народу» [2, с. 232]. С. Черкасенкові був присвячений і вірш В. Гренджі-Донського «Розбудимо Закарпаття» (1928), у якому наголошується на потребі суспільно-історичного та культурного розвитку Срібної Землі, пробудженні її від сну неволі.

Який період життя С. Черкасенка не взяти для аналізу, всюди постійною є домінанта його

життєдіяльності – педагогічно-громадська робота. Письменник обожнював роботу вчителя, про це він неодноразово писав і в листах, і, зокрема, в автобіографії, яку в епістолярному вигляді подав Володимир Дорошенку, видатному українському вченому, бібліографу, історичу. І якщо бачив можливість, де міг прикласти свій педагогічний хист, то відразу це робив, часом і на шкоду власній музи. У листі до В. Дорошенка від 22 серпня 1929 року зізнавався, що, працюючи у школах шахтарських містечок і сіл, виявляв «просто божевільну любов до праці й дітей (я це підкреслюю як характеристичну прикмету своєї вдачі, бо й досі ще не можу без зворушення бачити малих школярів і 15 років свого вчителювання вважаю найщасливішим періодом свого життя...» [8, с. 427]. Така турбота про потреби української школи, потреби школярів знаходить свій вияв і в закарпатські роки життя письменника. Черкасенко писав: «Праця моя в Ужгороді розпочалася під знаком скавтизму (пласт), але я не кидав і своєї літературної роботи ширшого характеру <...> Опріч цього, до самого виїзду з Підкарпаття, був найближчим співробітником дитячого часопису «Пчілка...» [8, с. 438–439]. Для пластунів С. Черкасенко написав «Пластовий гімн», кілька патріотичних пісень, п'єси «Вечірній гість», «Лісові чари», «Чудо Св. Миколая», «Най живе життя», «До світла, до волі» та ін. Твори митця, створені для молоді, мали національний зміст і сприяли процесам національної самоідентифікації в досить складних політичних обставинах, у яких в ті часи перебували жителі Закарпаття. Про свою діяльність у пластовій організації і в періодичних виданнях 20-х рр. С. Черкасенко писав у листах до Микити Шаповала, людини, «широко відомої в українських еміграційних колах», політика, громадського діяча, ученого-соціолога, видавця [4, с. 96]. У листі від 5 лютого 1924 р. письменник зазначав: «Надзвичайно симпатична організація молоді карпаторуської [йдеться про крайовий «Пласт» – О. К.]. Досвід показує, що на старих змадяризованих і окацаплених русинів треба махнути рукою й братись за молодь. А вона ж усією душею з нами, – декотрі з молодиків, навіть не вважаючи на заборони батьків. Щодо «Пчілки», то технічну роботу веде наш наддніпрянець, п. П. Кукуруза, а решта – на мені. Має добрий успіх <...> Дрібна, клопітна робота, але вельми вдячна результатами...» [4, с. 97].

У журналі «Пчілка», починаючи із 1925 і закінчуючи 1929 р., знаходимо постійні публікації художніх текстів автора. Причому це були різножанрові твори: так, приміром, у номері за вересень-жовтень 1925 року міститься драматична картина в 1 дії «Бідний Лесько», за листопад-грудень цього ж року знаходимо поезію «Перед Новим роком», підписану псевдо – Петро Стах, під таким ім'ям були опубліковані вірші, що містилися у «Пчілці» за 1923, 1924 роки («Золота осінь», «Вітер», «Зимової ночі», «Лицар Лютий» та ін.).

Псевдонім Петро Стах – один із найчастіше використовуваних С. Черкасенком. І довгий час письменник навіть тримав інтригу, публікуючи свої твори під цим іменем і читаючи схвальні відгуки на них. Чого вартують такі епізоди, пов'язані із використанням цього псевдоніма:

живучи в Києві, письменник займався газетною роботою, працював у «Раді», друкував фейлетони, принагідно рецензії, статті, що, звичайно, не сприяло його літературній діяльності. Поет згадував: «Це зле відбулося на моїй літературній продукції, бо-ж мене досі знали, як поета, белетриста й драматурга. Олесь, Вороний і Чупринка – ці три тодішніх кити української поезії – не інакше зустрічали завжди мене, як зневажливим: «здоров, здоров, радянський фейлетоністе!» Та я не вважав...» [8, с. 434]. Звичайно, такі кпини були неприємні поету, тому він через якийсь час видав у журналі «Дзвін» свої ліричні цикли «Усміх міста», «Весна», у «Літературно-науковому віснику» – цикл «Падучі зорі» під псевдонімом Петро Стах. Із ледь потамованим тріумфом С. Черкасенко описував враження, які справив друк цих творів: «<...> треба було спостерігати замішання й метушню наших корифеїв та українохатців, коли вони читали ці поезії в обох часописах, – сенсація! Навіть В.К.Винниченко, з далекого Парижа <...> надіслав п. Левинському листа, вітаючи Україну з новим великим талантом...» [8, с. 435]. Репутацію «радянського фейлетоніста» як поета було врятовано, «і він заняв знову належне йому місце на Парнасі, хоч у того фейлетоніста аж до цього часу лишився в душі гіркий осадок і нерозв'язане й досі питання: звідки ця неприязнь і злоба від колег» [8, с. 435].

Такий екскурс у перипетії поетичної долі С. Черкасенка був потрібний, бо він дає багато для розуміння творчих завдань письменника, якому йшлося не тільки про власну художню реалізацію (хоча й це важливий аспект його діяльності), але й про цілий фронт робіт на ниві культурно-освітнянській. І є дуже характеристична деталь в автобіографії митця, яка показово виявляє його внутрішні інтенції: «<...> радянський фейлетоніст» робив усе, що вимагав тодішній момент, робив до знесилення, до самозабуття, на шкоду своїй репутації «восходячого світила» поезії. Світило поезії затьмарилось у буденній, непомітній зокола, але вельми потрібній гарячкової роботі...» [8, с. 435]. У цих зізнаннях – та ж наляштованість, яка вирізняла титанізм Франкової праці, і загалом цілого ряду наших українських митців, які, за влучним висловом Лесі Українки, «мусіли скручувати голови» своїм творчим задумам і виконувати громадську повинність. Такою була доля українського письменника в умовах заблокованості національного буття.

На Закарпатті С. Черкасенко також ставить пріоритет культурно-громадської роботи, яка, звичайно, забирала дуже багато часу. Тим більше й умови перебування в Ужгороді були скрутними. Письменник постійно мав потребу у фінансуванні, про що, зокрема, писав у листі від 23 лютого 1924 року: «Питаєте це, чому я не звітаю до Праги... Рада б душа в рай. Се, Микито Юхимовичу, для мене вихід, бо ж стипендією, яку дістаю від Чехів, я ділюся трохи не навполю з сином, який вчиться в реальній школі у Відні... Заробітки ж ахові, – хіба на «доган» (тютюн)...» [4, с. 100]. Таких свідчень безпорадної фінансової ситуації в листах до М. Шаповала досить багато. Дослідниця Г. Калантаєвська зазначає: «Попрі літературні справи, що

є головним стрижнем Черкасенкового доступного на сьогодні еміграційного епістолярю, в інформаційному просторі його листів значуще виділяються дві ноти – матеріальної скрути <...> та подвижницької роботи – друкування підручників, педагогічної й дитячої літератури, оригінальних творів вітчизняних письменників, а також перекладів зарубіжної белетристики» [5, с. 27-28].

Подвижницька робота на користь громади забирала багато сил у С. Черкасенка, але внутрішній творчий гін, поклик Музи також вимагав практичної реалізації. Як свідчить сам автор, із року 1926 він віддається інтенсивній літературній праці, «написавши по цей день на цілий (IV) том поезій, трагедію «Коли народ мовчить...» (1927 р.), історичну драму «Северин Наливайко» (1928), драмований роман «Дон Хуан і Розіта» (1928) і біблійну драму «Ціна крові» (Юда з Каріоту – 1929)» [8, с. 439].

У роки перебування С. Черкасенка в нашому краї написані такі прекрасні зразки його лірики, як цикли «Біла панна», «З пісень кохання», «Зелені руна», «Смутки», поезії «Марійка Підгірянка», «Перші квіти», «Завія», «Гімн», «Золота осінь», «Осінь», «Лицар Лютий» та ін. Тут продовжуються поетичні теми, до опрацювання яких автор звертався раніше. Характерною рисою поетичного мислення митця в цей час є поєднання особистісних, пейзажних, громадянських мотивів, що в сузіз'язі дають оригінальні художні тексти, дуже майстерно інструментовані фонічними засобами.

С. Черкасенко мав тонке чуття мови. В. Гренджа-Донський, зокрема, згадував, що поет «допомагав йому підбирати матеріали з української літератури для журналу «Наша земля», давав мовні поради» [9, с. 8].

Глибока замилюваність поета у стихію українського слова виявляється на рівні komponування ліричних текстів, що часто мають символістське забарвлення. Свідченням цього, наприклад, може бути такий маленький ліричний шедевр автора,

як поезія «Завія», майстерний взірєць пейзажної лірики:

*Що за шум?..
Зчинили бійку
Вітер, сніг, мороз старий,
Закрутили в коломиюку
Ночі, дні і світ ясний?..*

*Ніч не спить... Устанеш вранці –
Щось шалене за вікном:
Скачуть, крутять в білім танці
Лісом, горами, селом.*

*Чи не кинутись із хати
І собі в те безпуття,
Щоб не спати, не проспати
Волю, долю і життя?! [10, с. 317].*

У цитованій поезії С. Черкасенко творить образ гірського ландшафту, що є характерною ознакою закарпатського простору. Реалії зовнішнього життя знаходили свій поетичний вияв, отже, і в художній діяльності письменника. Краса Карпат оспівується і в поезії «Гімн»:

*Наш Рідний Край, о любі браття,
Перлина Божа на землі,
Наш край – зелене Підкарпаття,
Зелені гори в срібній млі [с. 10, с. 317].*

Висновки і пропозиції. Таким чином, «закарпатський» період творчості був також плідним у доробку С. Черкасенка. Він виконує свою громадську «повинність», багато працює на культурницькій ниві, разом із тим знаходить можливості для творчого самовираження. І твори, написані в цей час, засвідчують поглиблення проблематики, пошуки нових засобів для відображення поетичних тем. Продовжуючи мотиви, які розроблялися в попередні періоди його творчої діяльності, С. Черкасенко зумів по-новому осмислити реалії свого часу, окреслити мотиви, актуальні для розвитку закарпатоукраїнської літератури та її органічного входження в контекст національного письменства.

Список літератури:

1. Голомб Л. Закарпатська тема в поліфонії національно-соборницьких ідей української лірики / Лідія Голомб // Голомб Л. Із спостережень над українською поезією XIX–XX століть: збірник статей. – Ужгород: Видавництво «Гражда», 2005. – С. 298-307.
2. Гренджа-Донський В. Я теж українець: Публіцистика / Василь Гренджа-Донський. – Ужгород: Закарпаття, 2003. – 520 с.
3. Дем'янівська Л. Спиридон Черкасенко / Л. Дем'янівська // Історія української літератури к. XIX – початку XX ст. : у 2 кн. / за ред. О. Гнідан. – К., 2006. – Кн. 2.
4. Жицька Т. Листи С. Черкасенка до М. Шаповала (1924 р.) / Тетяна Жицька // Історичний журнал. – 2006. – № 4(28). – С. 96-107.
5. Калантаєвська Г. Діяльність Спиридона Черкасенка на тлі суспільного життя України початку XX ст. / Г.П. Калантаєвська // Філологічні трактати. – 2010. – Том 2, № 4. – С. 20-29. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/19961/1/kalantaevska.pdf>.
6. Котяш І. Епістолярій Спиридона Черкасенка як джерело формування його ідейних та художніх поглядів / Інна Котяш [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dSPACE.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/1978/1/Kotjacsh.pdf>.
7. Ковалів Ю. Спиридон Черкасенко // Історія української літератури. Кінець XIX – початок XXI ст.: У 10 т. – К., 2013. – Т. 1. У пошуках іманентного сенсу: Підручник / Юрій Ковалів. – С. 363-368.
8. Самі про себе: автобіографії українських митців 1920-х років / Упорядник Р. Мовчан. – К.: ТОВ «Видавництво Кліо», 2015. – 640 с.
9. Мишанич О. В безмежжі зим і чужини... (Повернення Спиридона Черкасенка) / Олекса Мишанич // Черкасенко С. Твори: у 2-х т. – К.: Дніпро, 1991. – Т. 1. – С. 5-42.
10. Черкасенко С. Твори: у 2-х т. / Спиридон Черкасенко. – К.: Дніпро, 1991. – Т. 1.

Кузьма О.Ю.

Ужгородский национальный университет

ЗАКАРПАТСЬКІ СТРІНКИ ТВОРЧЕСЬКОЇ І ОБЩЕСТВЕННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ С. ЧЕРКАСЕНКА

Анотація

В статті досліджується закарпатський період життя видатного українського письменника-модерніста, педагога, журналіста, публіциста Спиридона Черкасенка. На Закарпатті художник знаходився в період 1923–1929 рр. Визначено роль С. Черкасенка в оживленні національно-культурної, громадського життя в Підкарпатській Русі того часу. Прослідковано його участь в закарпатських українськомовних виданнях 20-х рр. ХХ століття. Виявлено, що діяльність письменника сприяла підвищенню національного свідомості і культурного розвитку жителів Закарпаття.

Ключові слова: українськомовні видання, національне свідомість, педагогічна спрямованість, виховний потенціал, громадська активність.

Kuzma O.Y.

Uzhhorod National University

TRANSCARPATHIAN PAGES OF CREATIVE AND PUBLIC ACTIVITY OF S. CHERKASENKO

Summary

The article deals with the Transcarpathian period of life of the outstanding Ukrainian writer modernist, teacher, journalist, publicist Spyrydon Cherkasenko. In Transcarpathia the artist was during 1923–1929. S. Cherkasenko's role in revival of national and cultural, public life in the Subcarpathian Rus of that time is defined. His participation in the Transcarpathian Ukrainian-language publications of the 20th of the XX century is tracked. It is found out that activity of the writer contributed to the increase in national consciousness and cultural development of inhabitants of Transcarpathia.

Keywords: Ukrainian-language publications, national consciousness, pedagogical orientation, educational potential, public activity.